

Katalanca'ya (Barcelona 1978; Cân Fûntân, s. 77-78; Miguel de Epalza, "Arabisch-spanische Symbiose", s. 290-291) çevrilen *Tuhfetü'l-erîb* Louis Massignon tarafından eleştirilmiş ve bu kitabın sonuna Jean Spiro'nun tercümesinin reddiye bölümü eklenmiştir (bk. bibl.). Miguel de Epalza *Tuhfetü'l-erîb* üzerine *La Tuhfa, autobiographia y polemica islamica contra el Cristianismo de Abdallah al-Taryuman (fray Anselmo Turmeda)* adıyla doktora tezi hazırlamış ve İspanyolca'ya çevirmiştir (Roma 1971). Muhammed b. Abdullâh el-Berîdî yüksek lisans tezi olarak eserin tahkikini yapmıştır (1405/1985, İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah et-Tercümân, *Tuhfetü'l-erîb* (nşr. Ömer Vefik ed-Dâûk), Beyrut 1408/1988, neşredenin girişi, s. 5-45; İbn Ebû Dînâr, *el-Mü'nîs fi aḥbâri İf-rîkiyye ve Tûnis*, Beyrut 1993, s. 174-176; *Osmanlı Müellifleri*, II, 407; Brockelmann, *GAL*, II, 250; *Suppl.*, II, 352; Cân Fûntân, *Fihris târihi li'l-mü'ellefti't-Tûnisîyyin*, Tunus 1986, s. 77-78; Mehmet Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdıkları Reddîyeler ve Tartışma Konuları*, Konya 1989, s. 82-84; Hasan Hüsnî Abdülvehâb, *Kitâbü'l-Ömr fi'l-muşannefât ve'l-mü'elleftine't-Tûnisîyyin* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî – Beşîr el-Bekkûş), Beyrut 1990, s. 407-411; *Cezzâr, Medâhîlû'l-mü'ellifin*, I, 229-230; L. Massignon, *Examen du "Présent de l'homme lettre" par Abdallah Ibn al-Torjoman*, Rome 1992; M. de Epalza, "Arabisch-spanische Symbiose: Der Schriftsteller Anselm Turmeda / Abdallah At-Tarđuman und seine Wirkung", *Die Dialogische Kraft des Mystischen*, Balve 1998, s. 274, 275, 280-292; a.m.f., "L'auteur de la Tuhfa al-arîb Anselm Turmeda (Abdallah al-Tarđuman)", *IBLA*, XXVIII/111 (1965), s. 261-290; A. Berbrugger, "Abd Allah teurđeman, renegat de Tunis en 1388", *RAfr.*, V (1861), s. 261-275; G. C. Anawati, "Polémique, apologie et dialogue islamochrétiens. Positions classiques médiévales et positions contemporaines", *Euntes Docete*, XXII, Roma 1969, s. 412-414; Khalil Samir, "La reponse d'al-Safi ibn al-Assal à la refutation des chrétiens de Ali at-Tabarî", *Parole de l'orient*, XI, Beyrouth 1983, s. 297; J. Jomier, "Massignon, Louis, Examen du présent de l'homme lettre par Abdallah Ibn al-Torjoman", *Islamochristiana*, XIX, Roma 1993, s. 333-338.

ÖMER FARUK HARMAN

TUHFETÜ'L-EŞRÂF

(تحفة الأشراف)

Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî'nin
(ö. 742/1341)
etrâf türünün en meşhur
örneği olan eseri.

Tam adı *Tuhfetü'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-etrâf* olup râvi isimlerine göre alfabetik düzenlenmiştir. Eser, *Kütüb-i Sitte*'nin yanında Ebû Dâvûd'un *el-Merâsîl'i*, Tirmi-

zî'nin *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye'si*, Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ'si* ve *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*'sindeki râviler dikkate alınarak hazırlanmıştır (Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, I, 3-4; ayrıca bk. neşredenin girişleri, I, 18). Eserde râviler isimleri bilinenler, künyeleriyle meşhur olanlar, baba adıyla bilinenler, ismi bilinmeyenler ve kadınlar şeklinde beş grupta sıralanmakta, hadislerin senedleri eksiksiz verilmekte, metinlerin sadece baş tarafı yazılmakta yahut varsa hadisın meşhur ismi kaydedilmektedir.

Mizzî, etrâf kitapları içinde Halef el-Vâstî ve Ebû Mes'ûd ed-Dîmaşki'nin *Etrâfü's-Saḥîḥayn*'ları ile tertibini daha çok beğendiği Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'in *el-İşrâf 'alâ ma'rifeti'l-etrâf*'ını örnek almıştır (*Tuhfetü'l-eşrâf*, I, 4). Bunlardaki eksiklikleri tamamlayan, yanlışları düzelten Mizzî eserinde hadislerin kaynaklarını şu rumuzlarla göstermiştir: "ع" *Kütüb-i Sitte*, "ح" Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâḥîḥ*'i, "خ" Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâḥîḥ*'te muallak olarak verdiği hadisler, "م" Müslim'in *el-Câmi'u's-şâḥîḥ*'i, "د" Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'i, "ت" Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-şâḥîḥ*'i, "ن" Tirmizî'nin *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye'si*, "س" Nesâî'nin *es-Sünen*'i, "سي" Nesâî'nin *Amelü'l-yevm ve'l-leyle'si*, "ق" İbn Mâce'nin *es-Sünen*'i. Mizzî ayrıca kendisinin verdiği bilgileri " ziyade" anlamında "ز", Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'e yaptığı istidrakleri ise "د" rumuzuyla belirtmiştir (a.g.e., I, 6).

Yirmi altı yılda tamamlanan (3 Rebülevvel 722/22 Mart 1322) *Tuhfetü'l-eşrâf*'ı türünün önceki örneklerinden üstün kılan ve çok tutulmasını sağlayan yönü iç düzenidir. Özellikle râvilerin sıralanmasında izlenen yöntem sayesinde eserde aranan isim çok daha kolay bulunabilmektedir. *Tuhfe*'de sahâbiler alfabetik sıralandığı gibi çok hadis rivayet eden bir sahâbînin öğrencileri ve öğrencilerinin öğrencileri de kendi içinde alfabetik sırayla zikredilmektedir. İsimlere ait hadisler konusuna veya ilk kelimesine bakılmaksızın en çok geçtiği kaynaktan başlamak üzere verilmektedir. Mizzî'nin yöntemi daha sonra Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, İbn Hacer el-Askalânî ve Abdülganî b. İsmâil en-Nablusî gibi müelliflerce örnek alınmış (M. Abdurrahman Tavâlibe, s. 183-188), ancak musannifin isnadları baştan sona zikretmesi eleştirilmiştir (Abdülganî b. İsmâil en-Nablusî, I, 8).

Tuhfe iki bölümden meydana gelmekte, birinci bölümde müsned, ikinci bölümde mürsel rivayetler yer almaktadır. Müsnedler bölümünde 986 sahâbiye ait 18.389,

mürseller bölümünde 405 tâbiye ait 1237 hadis vardır (toplam 19.626). Mürseller bölümündeki hadis numaraları önceki bölümden devam etmekte, nâşir bunun ikinci baskıda düzeltileceğini söylemektedir (*Tuhfetü'l-eşrâf*, neşredenin girişleri, XIII, 8). İbn Hacer ve nâşir Abdüssamed Şerefeddin tarafından ilâve edilenler (a.g.e., neşredenin girişi, I, 16) ve mükerrerlerle birlikte *Tuhfe*'deki hadis sayısı 19.959'a ulaşmaktadır.

Mizzî, kaynaklarının birden fazla rivayetini (meselâ Buhârî'nin iki, Ebû Dâvûd'un sekiz, Nesâî'nin dokuz) esas alarak (M. Abdurrahman Tavâlibe, s. 149, 151) gördüğü kusurları düzeltmeye çalışmışsa da, müdahale etmediği yerlerle ilgili olarak kendisi notlar hazırlamış, özellikle Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ'sının* İbn Ahmer rivayetinden hareketle yaptığı düzeltmelerden meydana gelen bu kitapçığa *Laḥku'l-Etrâf* adını vermiştir (İbn Hacer el-Askalânî, I, 5). Ayrıca Moğultay b. Kılıç'ın *Evhâmü'l-Etrâf*'ı (*et-Ta'aḥḥub 'ale'l-Etrâf*; *DİA*, XXX, 231), Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr'in *Câmi'u'l-mesânîd*'inin çeşitli yerleri, *Tuhfe*'nin aynı zamanda muhtasarı olan Ebû'l-Mehâsin el-Hüseynî'nin *el-Keşşâf fi ma'rifeti'l-Etrâf*'ı (bk. *DİA*, XIX, 23; *el-Fihrisü's-şâmil*, II, 1287), Zeynüddin el-İrâkî'nin kendisine ait *Tuhfe* nüshası üzerine kaydettiği notlar, İbnü'l-İrâkî'nin *el-İtrâf bi-evhâmi'l-Etrâf*'ı (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut 1406/1986), Takıyyüddin İbn Fehd'in *el-İşrâf 'ale'l-cem' beyne'n-Nüketi'z-zırâf ve Tuhfeti'l-eşrâf*'ı (Millet Ktp., Fezzullah Efendi, nr. 282) gibi *Tuhfe*'yi tamamlayan çalışmalar vardır. İbn Hacer, bunların çoğunu derleyip kendi notlarını ekleyerek *el-İ'tirâf bi-evhâmi'l-Etrâf* adıyla da bilinen (*Tuhfetü'l-eşrâf*, neşredenin girişi, II, 8) *en-Nüketü'z-zırâf 'ale'l-Etrâf* adlı eserini oluşturmuştur (bk. bibl.). Günümüzde *Tuhfe*'nin ilk üç cildinin neşir hazırlıklarına katılan Ebû'l-Eşbâl Sagîr Ahmed Şâgîf el-Bâkistânî, eserin neşirinden sonra belirlediği eksikliklere dair kendi nüshasına kaydettiği notları *el-Müstedrek* adıyla yayımlamıştır (Riyad 1993). Eser üzerine Zehebî'nin *Muḥtaşarü'l-Etrâf*'ı (Abdullah Muhammed el-Habeşî, I, 552), Şehâbeddin Ahmed b. Endereşî'nin muhtasarı, İbn Kamer diye bilinen Muhammed b. Ali b. Ca'fer'in *İltâfû'l-eşrâf bi-zehri'l-Etrâf*'ı (Sehâvî, VIII, 176), Muhammed b. Abdurrahman el-Alkamî'nin *et-Tuḥafü'z-zırâf fi telḥîşî'l-Etrâf*'ı (Abdullah Muhammed el-Habeşî, I, 552), Muhammed b. Hâşim b. Abdülgafûr es-Sindî'nin *Tuhfe*'den sadece Buhârî hadisleri-

TUHFETÜ'İ-EŞRÂF

ni derlediği *Hayâtü'l-kârî bi-e'râfi Şa-hîhî'l-Buĥârî'si* (*Tuhfetü'l-eşrâf*, neşre-denin girişleri, III, 15) gibi ihtisar çalış-maları da yapılmıştır (ayrıca bk. M. Abdurrah-man Tavâlibe, s. 135-137).

Tuhfetü'l-eşrâf, Mizzî'nin talebesi Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr'in nüshasından 13 Şâban 774'te (7 Şubat 1373) istinsah edilen bir nüsha esas alınmak suretiyle (*Tuhfetü'l-eşrâf*, neşredenin girişi, II, 19) neşredil-miş (nşr. Abdüssamed Şerefeddin, I-XIV, Bombay 1965-1982), bu neşirden ofset baskılar yapıldığı gibi (Beirut, ts.; Beirut 1999) eser başka nâşirler tarafından ayrı-rica basılmıştır (nşr. Zühayr eş-Şâvîş, Bey-rut 1983; nşr. Beşşâr Awwâd Ma'rûf, Beirut 1999; Beirut 2001). Nâşir Abdüssamed Şe-refeddin eserin her cildine *Tuhfe*'nin ta-nıtımını yaptığı, hadis ilminin çeşitli me-seleleri ve bazı sahâbîler hakkında bilgi verdiği Arapça ve İngilizce takdim yazıları koymuştur. Hadisleri ve râvileri ayrı ayrı numaralandıran nâşir, her tabakadaki isim-lerin birbirinden kolayca ayırt edilebilmesi için sahâbî isimlerini iri harflerle yazmış, tâbiîn tabakasına bir, tebeu't-tâbiîn taba-kasına iki, sonraki tabakaya üç yıldız işa-reti koymuştur. Mizzî'nin kısaltmalarını metin içinde muhafaza ettiği gibi bunla-rı her hadisin sıra numarasının altında ayrı-rica yazmıştır. *Tuhfe*'deki tahrirlerde sa-dece kitap adları zikredildiği halde nâşir bunların yanına bab ve hadis numaraları-nı da eklemiş, Mizzî'nin hadisler arası atf-larını hadis numaralarıyla göstermiştir. Okunması zor isim ve kelimeleri hareke-lemiş, eserde adı geçen bazı şahıs ve ki-taplar hakkında bilgi vermiş, metne ken-disinin eklediği bilgileri parantez içine al-mıştır. Her sayfada rivayeti yer alan sa-hâbînin ve öğrencisinin adını sayfanın ü-stünde, *Tuhfe*'deki kısaltmaların karşılık-larını ise sayfanın altında belirtmiştir. Miz-zî'nin kaynakları için *el-Keşşâf 'an evbâ-bi merâcî'i Tuhfeti'l-eşrâf bi-ma'rifeti-ti'l-e'râf* adıyla bir fihrist hazırlayan nâşir (*Tuhfetü'l-eşrâf*, neşredenin girişi, I, 17-18) bu fihristi eserin XIV. cildi olarak II. ciltle birlikte neşretmiş (Bombay 1386/1966), neşrine *Tuhfe*'den sonra başlanan Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ'sına* ait fihristi de ayrıca yayımlamıştır (Bombay 1981). Ha-dislerin ilk kelimelerine göre alfabetik bir fihrist yapmayı planlayan nâşir (*Tuhfetü'l-eşrâf*, neşredenin girişi, XII, 9; XIII, 20) bu isteğini gerçekleştirememiş, söz konusu fihristi daha sonra Muhammed Abdülkâ-dir Atâ hazırlamıştır (Beirut 1990, 1994). *Tuhfe* hakkında ayrıca Müessesetü'l-kü-tübî's-sekâfiyye tarafından çeşitli fihrist-

ler yayımlanmıştır (I-VI, Beirut 1994). Bu fihristlerin *Takribü Tuhfeti'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-e'râf* adını taşıyan I-III. ciltle-ri (nşr. Ebû Abdullah Saîd el-Mendûh – Ebü'l-Fidâ Sâmî et-Tûnî) sahâbî isimleri-ne göre alfabetik olup hadislerin tahrîci sadece kitap adlarına göre değil *Kütüb-i Sitte*'nin matbu versiyonlarının hadis ve-ya cilt ve sayfa numaralarına göre yapılmıştır. Aynı kişiler tarafından hazırlanan *Fehârisü Tuhfeti'l-eşrâf* adlı IV. cilt ise isnadlarda geçen bütün râvilere dair al-fabetik fihristtir ve eserden istifadeyi ol-dukça kolaylaştırmaktadır. Söz konusu fi-hristlerin V ve VI. ciltleri ise Muhammed Ab-dülkâdir Atâ'nın hazırladığı fihristin yeni-den neşridir. Muhammed Abdurrahman Tavâlibe, *el-Hâfızü'l-Mizzî ve't-tahrîc fi kitâbihî Tuhfeti'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-e'râf* adıyla eser ve müellif hakkında bir doktora tezi hazırlamıştır (1997, Câmia-tü'z-Zeytûniyye [Tunus]; ayrıca bk. bibl.).

Tuhfe ve benzeri eserler sayesinde bir hadisin hangi kaynaklarda geçtiğini tesbit etmek, bütün tariklerini görmek, rivayet kusurlarını farketmek, bir müellifin eseri-ne alıp hakkında hüküm vermediği ha-dislerin durumunu başka müelliflerin ka-naatlerinden öğrenmek, bir râvinin bü-tün rivayetlerini görmek ve *Kütüb-i Sit-te*'nin nüshaları arasındaki farkları an-la-mak mümkün olmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, *Tuhfetü'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-e'râf* (nşr. Abdüssamed Şerefeddin), Bombay 1965-82; I, 3-6; XIII, 134; ayrıca bk. neş-re-denin girişleri, I, 13, 16-18; II, 8, 19; III, 15; XII, 9; XIII, 4, 8, 20; İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüke-tü'z-zırâf 'ale'l-E'râf* (*Tuhfetü'l-eşrâf* la birlikte nşr. Abdüssamed Şerefeddin), Bombay 1965-82, I, 5; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, VIII, 176; Abdül-ganî b. İsmâil en-Nablusî, *Zehâ'irü'l-mevâris fi'd-delâle 'alâ mevâzi'i'l-hadis* (nşr. Abdullah Mah-mûd M. Ömer), Beirut 1419/1998, I, 8; *el-Fihri-sü'ş-şâmil: el-Hadis* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1991, II, 1287; M. Abdurrahman Tavâli-be, *el-Hâfızü'l-Mizzî ve't-tahrîc fi kitâbihî Tuhfe-tü'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-e'râf*, Amman 1998, s. 135-137, 149, 151, 183-188; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûza-bi 1425/2004, I, 552; Tayyar Altıkulaç, "Hüseynî, Ebü'l-Mehâsin", *DîA*, XIX, 23; M. Yaşar Kande-mir, "E'râf", a.e., XI, 499; a.mif., "Moğultay b. Kılıç", a.e., XXX, 231.

HALİT ÖZKAN

TUHFETÜ'İ-HÜKKÂM

(تحفة الحكام)

Ebû Bekir İbn Âsım'ın
(ö. 829/1426)

Mâlikî fıkıhına dair eseri
(bk. İBN ÂSİM, Ebû Bekir).

TUHFETÜ'İ-MUHTÂC

(تحفة المحتاج)

Nevevî'nin Şâfiî fıkıhına dair
Minhâcü't-tâlibîn adlı eserine
İbn Hacer el-Heytemî'nin
(ö. 974/1567)
yazdığı şerh
(bk. MİNHÂCÜ'T-TALİBİN).

et-TUHFETÜ'İ-MÜRSELE

(التحفة المرسله)

Muhammed b. Fazlullah
el-Burhânî'nin
(ö. 1029/1620)
sûfilerin varlık ve mertebeleri
hakkındaki görüşlerine dair eseri.

Muhammed b. Fazlullah 952 (1545) yı-lında Gucerât'ın Ahmedâbâd bölgesinde doğdu. Dönemin tanınmış âriflerinden olan babasının yanında tahsile başladı. Onun ölümünden sonra Şeyh Safiyyüddin Guce-râtî'den hırka giydi. Hac maksadıyla gittiği Hicaz'da on iki yıl kaldı. Bu sırada Şeyh Ali b. Hüsâmeddin Müttaki el-Hindî ile ta-nışıp sohbetlerinden faydalandı. Ülkesine döndüğünde Ahmedâbâd'da müderris Ve-cîhüddin Alevî'nin derslerine katıldı. Ma-lûh'a gidip Şeyh Muhammed Hızır et-Te-mîmî'nin yanında seyrü sülûkünü tamamladı ve ardından Burhânîpûr'a yerleşti. Bu-rada bir mescid ve hankah inşa ederek ilim ve irşadla meşgul olan Burhânîpûrî bu şehirde vefat etti. Büyük bir Çiştî şeyhi olarak tanınan Burhânîpûrî'nin *et-Tuhfe-tü'l-mürsele*'nin yanı sıra *İrşâdü's-sâli-kîn*, *Hâşiyetü'l-acibeti'l-Lâmi'a*, *Vesî-le ilâ likâ'i cemâli'n-nebi* adlı eserleri vardır (*DMBİ*, XII, 50). Harîrîzâde'nin, onun kendisine Ahmed er-Rifâî'nin soyundan geldiğini söyleyip Rifâiyye'nin Fazliyye ko-lunu nisbet etmesi (*Tibyân*, III, vr. 32^a) doğ-ru değildir.

Tam adı *et-Tuhfetü'l-mürsele ile'n-nebiyyi'l-mürsele* olan eser 999 (1591) yılında kaleme alınmıştır. Eserde varlık (vücûd), varlığın mertebeleri, vahdet-i vü-cûd anlayışının âyet ve hadislerden delil-leri, insân-ı kâmil görüşü, vahdet-i vücûdun bâtil yorumları, bu yorumların çürü-tülmesi, bütün bu konuların seyrü sülûkle irtibatı ele alınır. Burhânîpûrî, vahdet-i vü-cûd anlayışını benimseyen sûfilerin eser-lerinde görüldüğü üzere varlığın Hak ol-ması ve o varlığın mertebelerde taayyü-nünü inceler. Bu bağlamda vahdet-i vü-cûdun en temel kabullerinden biri olan, "Varlık Hak'tır" ifadesini izah eder. Bu ifa-deyi sûfilerin nasıl yorumladığı, varlığın